

DISCERNĂMÎNT și RESPONSABILITATE
(aspecte critice)

În componenta subiectivă a unor acte și fapte umane generatoare de efecte juridice, Dreptul pozitiv a inclus și condiția discernământului la data materializării actelor și faptelor considerate. Comportamentul dirijet cu discernământ definește acțiunile intenționate. - Absența discernământului degradează conduitele la semnificația de simple evenimente cu posibilitatea unor implicații juridice diferite. -

Normele juridice care utilizează noțiunea de discernământ, în general, nu explică conținutul acestora și nici la nivel lexic sensul cuvântului. - Se desprinde ideea că termenul -discernământ- ar fi suficient de explicit și comprehensibil ^{întru} pe oricine încît o explicație mai analitică s-ar dovedi superfluă. - În realitate, multiplele cazuri reale în care s-a pus problema existenței sau inexistenței discernământului la diversele clase de subiecți, sau în funcție de diversitatea circumstanțelor posibile, au arătat că entitatea psihică numită discernământ nu reprezintă o constantă a psihismului și nici o dimensiune unică. -

În știința psihologiei persoanei, atât în versiunea clasică cît și în cea cibernetică, procesul psihic pe care-l numim discernământ nu deține un statut științific distinct, fiind sau evitat în elaborările teoretice sau inclus în aria gândirii cognitive ori în aceea a funcției superioare numită rațiu ne. - Este mult probabil că termenul -discernământ- a apărut mai întâi în vorbirea laică, consecvent observației empirice că mintea omului poate deosebi diferite lucruri între ele, le poate compara spațial și în diversitate etc. - În limbile romanice, termenul derivă din verbul latin "discerno - discernere, care înseamnă a deosebi, a distinge. - Acest sens se menține și în prezent dar asocierea discernământului cu alte atribuții psihice care, împreună, definesc responsabilitatea, tema sensului științific al acestui termen s-a complicat. - Chiar în lexicologia extrajuridică s-au complicat sensurile originare. -

Astfel, în dicționarul Larousse - ediția 1969 - se adaugă sensul

de "a recunoaște distinct" și în acest sens se dă exemplul recunoașterii unei diversități de obiecte-un șgomot îndepărtat, adevărul și eroarea, intențiile cuiva, o atitudine amenințătoare.- În explicația substantivului-discernământ-se indică un sens științific, de nuanță psihologică, cel de "operație a intelectului de a distinge lucrurile".- Un al doilea sens, tot de nivel științific, este indicat cel de "facultate de a judeca... sănătos".-

În dicționarul explicativ al limbii române ed. 1975, substantivului-discernământ-i se atribuie sensurile-facultatea de a discerne facultatea de a pătrunde, de a judeca și aprecia lucrurile la justa lor valoare.- Verbului-a discerne-i se atribuie sensurile de-a distinge lucrurile unele de altele, a judeca limpede cu pătrundere și precizie.-.. Evident, cu judecăți de valoare ca cea conținută în sensul "a judeca sănătos" sau "a aprecia lucrurile la justa lor valoare" ori "a judeca limpede, cu pătrundere și precizie" nu obținem nici un spor de înțelegere a procesului psihic propriu discernământului.-

În celebrul vocabular tehnic și critic de filozofie al lui André Lalande, ^{ca 1934} unul din sensuri, mai precis sensul esențial, atribuit facultății care este rațiunea, de către Descartes, în cunoscute sa lucrare-Discurs de la metode -1637 -este astfel enunțat "rațiunea este facultatea de a judeca bine adică de a discerne -binele de rău, adevărul de eroare, frumosul de urf, printr-un sentiment interior spontan și imediat.- Rezultă deci că în concepția marelui raționalist ~~nu~~ chintesența rațiunii rezidă în discernământ, adică în distincția între diferite valori morale și intelectuale.- În plus, mai rezultă că discernământul, în esență se subiectivă, ar fi un sentiment care se declară spontan și instantaneu, în confruntarea cu situații care solicită o bună judecată de recunoaștere și alegere.-

Cum am menționat anterior, știința psihologiei nu a creditat faptul psihic-discernământul-ca fiind ceva distinct de gândire, rațiune, judecată, raționament.- Așa fiind, pentru a concilia terminologia juridică cu exigențele științifice, va trebui să ne apropiem de datele psihologiei care pot absorbi sensurile simple, originare, empirice ale termenului lexic-discernământul.-

În prim loc, vom reține că, recunoașterea și diferențele dintre lucrurile lumii reale, se realizează, după situații, fie prin simpla observație, prin acele constatate psihice de natură empirică, fie prin judecăți comparative, în care intră în concurs elemente de cunoaștere mai profunde-de natură fizică, chimică, estetică etc.- Judecățile comparative se vor întindea, în parte, și pe observațiile inițiale.- Așa fiind, problema discernământului urcă pe treptele superioare ale

cunoașterii cu toate complicațiile probabile... Aceste complicații devin temerare mai ales când operația de discernere va ^{avea} să decidă în domeniul valorilor, ci nu al obiectelor fizico-mecanice. - Este cit
se poate de clar că un atribut ca cel al adevărului nu este un obiect discernabil după semne fizice exterioare, cum nici eroarea nu poate fi astfel. - Se cere o anumită știință pentru a obține astfel de performanțe în analize discriminatorii de ordin logico-științific. - Ce am mai putea spune despre discernământul binelui de rău, în situații mai complicate, decât dincolo de cele câteva modele ale răului consacrate în etica populară ??

Așa dar, un prim aspect critic al temei este dat de exigența de a decide, când vom avea a constata în cazurile reale, de existență, inexistență sau vreo gradă intermediară a discernământului, ce vom credita - sensul elementar originar - cel de pură constatare spațio-temporală a obiectelor reale sau sensul științific de comprehensiune a acțiunii subiectului, după criteriile înțelegerii causalității cum și de comprehensiune valorică după criteriile etico-juridice ??

Sigur, nu se va putea evita imperativul similitudinii sensului științific-psihologic al noțiunii - discernământ -, mai ales decât luăm în considerare faptul că comportamentele deviate de ex. constituie acțiuni complexe sub aspect material, ori în execuție, cum și de ordin intelectual-afectiv, pe de o parte, iar pe de alta că discernământul singur nu poate scoate componentă subiectivă a actului infracțional și nici nu poate exprima singur starea de responsabilitate. -

Cit privește psihologia cibernetică, observăm tendința de a explica operativ, în profunzime, procesele gândirii, printre care se relevă și din cele care definesc discernământul în sensul său original. - Cităm un text elocvent -

"A gândi (reționa) înseamnă în ultimă instanță a extrage dintr-o anumită sursă o cantitate oarecare de informație, a o prelucra și interpreta în așa fel încât să obțină răspunsul cel mai bun la o întrebare sau față o situație critică..... Gândirea presupune elaborarea și stabilirea unei scale preferențiale ale alternativelor evenimentelor posibile, atât în plan obiectiv extern (situațiile cu care se confruntă subiectul) cât și în plan subiectiv intern (alegera între diferitele variante de strategie și răspuns)
(G O L U M. - "Principii de Psihologie cibernetică" Buc. 1975 Ed. Științifică și enciclopedică" pag. 162, 165). -

În raport cu optica psihologiei cibernetică, la originea faptului psihic al discernerii găsim totdeauna un flux informativ. - Acest fond informativ este supus apoi unui travaliu care constituie în prezent o necunoscută, travaliu numit cu un cuvânt care evocă ceva difuz, oricum - impenetrabil - anume - p r e l u c r a r e. -

Evident, dat fiind că pentru psihologia cibernetică rămân în exterior formulele antropomorfe ca -gîndirea..pătrunde, rațiunea asociază noțiuni... ,inteligenta stabilește relații etc., însoțite aceste facultăți ale psihismului nostru apar ca agenți misterioși și omnipotenti, așel travaliu de prelucrare a informațiilor, în sens ~~de prelucrare~~ cibernetic, nu poate fi decît unul automat, înoc necunoscut în inimitatea sa, de natură bio-chimică și bio-electrică.- În această situație, în realitate, un impas critic în evoluția științei psihologiei; discernămintul /-travaliu de "prelucrare" a informațiilor, ne opune marea dificultate de a-l considera un factor dirijabil ~~cu~~ ^{de} libera gîndire și voiață a individului.- În schimb, teza cibernetică a discernămintului este radical compatibilă cu explorarea psihismului conex cu un act comportamental determinat, pentru a decide dacă așel travaliu de prelucrare a unui fond informativ a avut sau nu loc, a fost prezent sau absent ori a fost prezent dar la o scară neconcordanță cu întreg actul comportamental, un discernămint diminuat deci.-

0 Drumul pozitiv/actual consacra în textele legii termenul lexic-discernămint- și cîteva sintagme sinonime, într-un mod care nu poate evita comentariul.- Astfel, în art. 99 al. 2 c.p. se dispune că minorii între 14-16 ani răspund în sens penal numai dacă au comis factuș cu d i s c e r n ă m i n t. - În titlul VIII al codului penal în vigoare, cuvîntul discernămint nu este explicat, în seria altor termeni al căror înțeles este pus în evidență, pentru aplicarea legii penale.- S-a considerat fie că este suficient de explicit, sau s-a lăsat în seama juristului și a experților de a decide de natură psihică cum și de prezența sau absența sa în cazurile reale... După locul ocupat în textul citat, se poate observa că răspunderea penală a minorului între 14-16 ani este condiționată de prezența discernămintului ca factor director al faptului comis.-

În art. 100 c.p., se indică, pentru fixarea sancțiunii ce are a se aplica minorului infractor, criteriul dezvoltării sale intelectuale și morale.- Evident, dezvoltarea intelectuală și morală adecvată implică prezența și posibilitatea discernămintului, în timp ce subdezvoltarea mintală și morală exclude discernămintul.-

În art. 48 c.p., printre cauzele care înlătură ^{cauza} fracționat al faptei este indicată și starea agentului de.. "a nu-și putea da seama de acțiunile/sale" din cauza alienației mintale sau a oricăror alte ~~cauze~~ cauze similare.- Evident, un individ care "nu-și poate da seama" de comportamentul său, în prim loc este un individ care nu dispune de discernămint.-

În art. 47 c.p., printre aceleași cauze care ~~vindecă~~ ^{exclud} carac-

terul infracțional al unui fapt, se înscrie și absența unui factor ce ține de facultatea discernământului și anume capacitatea de prevedibilitate (gândirea de anticipație), în sine și într-o situație concretă anumită. - Textul are în vedere absența prevedibilității efectului unui fapt, absență cauzată de o circumstanță imprezibilă.

Practic deci, individul se poate găsi la un moment dat sub imperiul unei opacități, privind gândirea dincolo de pragul actualității, consecvent căreia nu percepe prezența unei cauze, care nu poate fi percepută de nimeni, în circumstanțele date, fiind deci obiectiv imprezibilă, întrucât nu percepe nici efectul unui act comportamental, tocmai pentru că efectul este voalat stit de dens întrucât nici acesta nu era prevedibil.

Observând modul în care normele juridice citate valorifică condiția discernământului, vom constata o inconsecvență de principiu inexplicabilă, în deosebit în raport cu ceea ce reprezintă discernământul în condiție subiectivă a unei conduite deviate sau de altă natură. - Astfel, în cazul minorului /infractor/ care a acționat cu discernământ va fi supus răspunderii penale integrale, cu incidente specifice minorilor. - Dacă se va constata că a acționat fără discernământ, minorul va fi supus regimului de neresponsabilitate totală proprie minorilor până la 14 ani.

Absența discernământului, ca un efect al subdezvoltării intelectuale și morale, sau discernământul diminuat consecvent acoliagi dezvoltării precare, sub aspect intelectual și moral, va decide numai de natura sancțiunii ce va fi aplicată minorului (măsură educativă sau pedespa). - Cele două versiuni nu permit abstragerea diferenței absolute totale a discernământului, exprimată prin sintagma sinonimică - incapacitatea de a-și da seama de acțiunile sau inacțiunile sale - produce efectul juridic radical al excluderii caracterului infracțional al faptului comis într-o astfel de condiție de stare, pentru orice infractor (major sau minor). - Cum textul de referință nu consacără nici o alternativă, nu putem deduce care ar putea fi efectul juridic al discernământului diminuat în raport cu caracterul infracțional al unui act criminogen.

În fine, efectul absenței discernământului prin incapacitatea de prevedere a efectului unei acțiuni comise sub imperiul acestei carențe, adică de a exclude caracterul infracțional al acțiunii respective, este riguros consecvent condițiilor legale ale culpabilității pentru acțiunile intenționate.

Analiza logico-științifică a faptului psihic al discernământului și modul în care a fost valorificată de legislatori, nu va

putea evita constatrea că jurigiții nu au dispus de elemente certe de ordin științific în problema aptitudinii psihismului uman numită discernămint.-Enunțul acesta ni se pare și mai legitimă dacă luăm în considerare faptul că, în practica judiciară, creditarea gradății discernămintului diminuează și generează soluția mai complicată a responsabilității stenuste.-

Am considerat posibil, sub aspect istoric, apariția ideii de discernămint-integral sau diminueat-mai întâi în observațiile jurigilor, empiric, comparativ prin diversitatea cazurilor reale și abia mai târziu și foarte prudent în lucrările de psihologie.-În strădania noastră de a descifra acest aspect, nu am găsit decît o circulară a Ministerului Justiției al Franței, în primul deceniu al secolului, prin care recomandă judecătorilor ea, în cazul în care apelează la expertizele medicale, să pună în discuție, obligatoriu, două probleme-

a/.-Dacă inculpatul a fost în stare de demență în momentul acțiunii; b/.-Dacă nu, atunci să stabilească, prin examenul biologic și psihopatologic, dacă inculpatul nu prezintă anomalii mentale sau psihologice de natură să atenueze într-o anumită măsură responsabilitatea sa.-

Așa dar, în laboratorul instanțelor judiciare s-a perceput diferențele calitative, de ordin psihic, ale subiecților diferitelor litigii, fie în raport cu inteligența, fie cu fondul efectiv sau tensiunile volitive.-Față de condițiile rigide ale acelei instanțe supreme -numită responsabilitate-, atribuită fiecărui individ, problema intrată în epoca noastră într-un vast comentariu, pînă la negarea acesteia, observațiile magistraților și conștiința lor privind acea exigență a echității în soluțiile judiciare, au inovat posibilitatea de a valorifica aspectele de conținut ale discernămintului în lumea reală, evident diverse pînă la a marca cel puțin trei variabile: discernămint integral, discernămint diminueat, discernămint la cota zero.-

Imperativul cunoașterii științifice a omului real, cel de a realiza judiciar dreptatea și echitatea, impune intelectului și sentimentelor noastre efortul, obligația socio-juridică de a elucida problema discernămintului în psihismul uman și funcția sa în demersul comportamental al individului uman.-Evident, o astfel de obligație nu s-a mai putea considera, azi, onorată numai pe calea bunului simț, a simplei aprecieri sau prin discuții apucative.-O astfel de rezervă ni se opune ca foarte întemeiată, mai ales în raport cu progresele realizate de psihologia persoanei, psihologia cibernetică, psihopatologia, psihetria, genetică, teoria sistemelor etc.-

Tematica acestei probleme va fi confruntată cu cîteva di-

facultăți severe, din care cităm numai câteva=

-se poate fundamenta un statut științific distinct pentru discernământ, în raport cu ceea ce psihologia persoanei reține în aria sa și anume, gândirea, rațiunea, procesul cognitiv ??

-dacă pentru activitatea judiciară ar fi mai util sau nu să se elimine termenul de discernământ spre a fi înlocuit cu oricare din facultățile psihismului în care se include și operația de discernere ?? -dacă ar putea fi teoretizat și modelat discernământul total ?

-cum ar putea fi concepută absența totală a discernământului la un individ uman și ce semnificație ar mai avea acesta sub aspect psihic ??

-ce criterii de gradare a eficienței discernământului s-ar putea concepe, pentru a face posibilă și inteligibilă configurația discernământului diminuat ??

-dat fiind că ceea ce interesează în cazurile judiciare reale este discernământul individului la data comiterii actului considerat, ce proceduri retrospective riguroase științifice s-ar putea proiecta, pentru a reconstitui starea discernământului la data materializării actului considerat ??

-juristii, în cooperare cu psihologii și psihiatrii, ar avea să decidă care ar fi efectele juridice cele mai indicite, în raport cu obiectivele justiției, în cazurile discernământului diminuat, să atenueze responsabilitatea și cum, sau să decidă de un alt regim sancționator, altul decât pedeapsa, ori să fie limitat la o circumstanță, eventual cauză legală, de atenuare a pedepsei ??

-psihopatologia și psihiatria ar urma să stabilească anticipat care din multiplele anomalii psihice, de la nevroză până la formele demențiale, afectează și în ce măsură, discernământul. ??

-având în vedere caracterul sincron al facultăților psihismului și optica unilaterală de considerare a discernământului în comportamentele deviate, se dovedește necesar un răspuns interdisciplinar la tema posibilității sau imposibilității de a privi discernământul fără vreo corelație cu calitatea inteligenței individului și fondul său efectiv.-

Apreciem a fi utilă și legitimă din punct de vedere științific ^{elucidarea} ~~studierea~~ teoretică a acestor probleme, mai ales dacă luăm în considerare și aspectul social al distribuției naturale a discernământului în comunitatea umană, mai precis absența acestuia la cîteva clase de indivizi.-Avem în vedere fracțiunea din populație reprezentată de minori (pentru care legea exclude discernământul în cazul comportamentelor deviate), fracțiunea reprezentată de viratnici du-

pă 65-70 ani, în cazul cărora, cu restrinse excepții, dat fiind feza de involuție în care intră, se poate vorbi cel mult de un discernământ diminuat, fracțiunea reprezentată de deficienții mintali și cei cu intelectul de limită considerați de experții Organizației Mondiale a Sănătății de la Organizația Națiunilor Unite, căm ar totaliza cca. 16% din orice populație (Colectiv=Psihologia ^{educatiei} și dezvoltării-Buc. 1983 Ed. Academiei RSR pag. 280)-în cazul cărora nu se poate concepe discernământul, ^{și} în serie, și în aceeași situație, surdo-muții, persoanele afectate de paralizii, spitalizații în clinicele de psihiatrie, cei afectați de boli mintale dar necunoscuți instituțiilor sanitare (cifră necalculabilă).-

Statisticile oficiale indică un total al categoriilor de indivizi cu discernământ precar, sub nivelul exigențelor juridice, de mai mult de jumătate din populația totală a ^{unui} stat.-

Situația nu poate fi decât impresionantă, decât luăm în considerare ideea dominantă din teoria responsabilității în sensul că individul uman trebuie considerat un garant al acțiunilor sale, pentru că lucrează cu discernământ și liber, de unde concluzia culpabilității și răspunderii juridice pentru acțiunile generatoare de pericole sociale și prejudicii materiale.-

Cluj-Napoca

13 martie 1986

Prof. Dr. Constantin Stănescu
Membru corespondent al Academiei
de Științe Sociale și Politice
a R.S.R.-

REZUMAT

În cunoașterea riguros științifică a faptului psihic numit discernământ sînt interesați deopotrivă juristii, psihopatologii, psihistrii și, la modul stringent teoretic, psihologii.-

Sensul noțiunii-discernământ-prezintă o îndelungată evoluție istorică.-

Inițial, primele sensuri au fost tributare observației și mai târziu gândirii filozofice.-

Juristii, justiția în general, a pus accentul pe aspectul cognitiv al discernământului, deși operației discernerii nu-i reductibilită la cunoaștere.-

Progresele psihologiei persoanei, psihopatologiei, ciberneticii și psihistriei, au multiplicat ^{și} criteriile de aprofundare analitică a procesului discernământului.-

În jurul temei-discernământ și responsabilitate-se relevă o diversitate de exigențe teoretice, cu atât mai legitime din punct de vedere științific dacă luăm în considerare și aspectele sociale ale distribuției capacității de a discerne.-

...//...